

جزوه آموزشی درس چهارم _ پایه دهم-تهیه کننده کبری احمدی

سرگروه جغرافیای استان زنجان - دبیر دبیرستان فرزنانگان ۱

ناهمواری های ایران

مقدمه :

*بین ناهمواری ها و تراکم جمعیت ارتباط نزدیکی وجود دارد.
*شهرها و روستاهای کشور در دشتها و جلگهها و کوهستانهای البرز و زاگرس و سواحل خلیج فارس و دریای عمان استقرار یافته اند.
*آبادیهای کشور در مناطق کوهپایه ای بیشتر و جمعیت در آنها متراکم تر است.

اهمیت ناهمواری ها:

*بخش اعظم سرزمین ما را نواحی کوهستانی و مرتفع تشکیل می دهند.
*نواحی شمالی، شمال غربی، غربی، شرقی و نواحی پراکنده از مرکز ایران را کوهستانها در بر گرفته اند.

*ناهمواری ها در طول تاریخ :

_ مانع ورود مهاجمان به سرزمین ما شده اند.
_ در تشکیل اجتماعات انسانی موثر بوده اند.
_ بر نوع زندگی مردم بسیار اثرگذار بوده اند.
*دشتها و جلگهها در حد فاصل مناطق کوهستانی و گاه درون کوهستانها قرار گرفته اند.

دشت ها :

*محل مناسبی برای فعالیت های کشاورزی و اقتصادی هستند.

*وجود آب در دشت ها سبب فعالیت و زندگی در آنها شده اند.

انواع دشت ها :

_دشت های مرتفع

_دشت های پست و کم ارتفاع

جلگه ها :

*رودخانه هایی که از مناطق کوهستانی به سوی دریاها و دریاچه های دائمی

سرازیر می شوند ، جلگه هارا به وجود می آورند.

اهمیت جلگه ها :

*منابع آب قابل توجهی دارند.

*شهر ها و روستا ها بر کناره های آن مستقر می شوند

تقسیم بندی جلگه ها در ایران :

*جلگه های ساحلی شمال (خزر) : رود های کوچک و بزرگ که از دامنه

های شمالی البرز و دامنه های شرقی تالش به سمت خزر جریان می

یابند ، باعث تشکیل این جلگه ها می شوند.

*جلگه های ساحلی جنوب : رود های فصلی و یا دائمی که به سوی

خلیج فارس و دریای عمان جاری هستند ، سبب شکل گیری سکونتگاه

های زیاد در این جلگه ها شده است.

پیدایش ناهمواری های ایران

* ناهمواری ها در طی دوران های زمین شناسی به وجود آمده است

* شکل امروزی ناهمواری های ایران بیشتر به اواخر دوران

سوم (سنوزوئیک) زمین شناسی مربوط است.

* در طی دوره "کواترنر" ناهمواریهای ایران شکل نهایی یافته و تحت

تأثیر عوامل فرسایش (آب ، باد ، اختلاف دما) و عملکرد انسان تغییر

شکل یافته است.

* انسان با بهره برداری های گوناگون از محیط ، سرعت تغییرات را افزایش و

سبب تغییر شکل ناهمواری ها شده است.

تقسیمات ناهمواری های ایران :

۱- سرزمین های کوهستانی (با ارتفاع بیش از هزار متر از سطح دریا های

آزاد)

۲- سرزمین های هموار (دشت ها ، جلگه های کم ارتفاع داخلی یا ساحلی)

کوهستان هارا می توان با توجه به تاریخچه زمین شناسی ، تحولات ناهمواری

ها ، شکل و پراکندگی تقسیم بندی کرد.

۱- تقسیم بندی سرزمین های کوهستانی :

منطقه کوهستانی شمال کشور

الف) آذربایجان : رشته کوه های ارسباران (قره داغ) و آرات (مرز ایران و ترکیه) شمال و غرب این منطقه را در بر گرفته است. از توده های مهم آتشفشانی در این منطقه سهند و سبلان می باشند.

ب) منطقه کوهستانی تالش : با جهت شمالی_جنوبی ، منطقه آذربایجان را از خزر جدا کرده است. با توجه به اینکه شیب عمومی این کوه ها به سمت دریای خزر بیشتر از آذربایجان است ، آب های جاری به سمت دریای خزر جریان دارند.
نام مهمترین قله این منطقه آق داغ می باشد.

ج) منطقه کوهستانی البرز : محدوده ی کوه های البرز از تنگه منجیل شروع شده و در امتداد غربی_شرقی تا کوه های شاه کوه در نزدیکی شاهرود و تنگه خوش بیلاق ادامه دارد.

* رود های مهمی چون **چالوس و هراز** در آن جریان دارد.

* فعالیت های کوه زایی بر روی رسوبات میلیون ها سال پیش به صورت **چین خوردگی های** وسیعی دیده می شود.

* همچنین فعالیت های آتشفشانی در دوره کواترنر سبب شکل گیری **قله دماوند** شده است.

* این منطقه یکی از کانون های عمده فعالیت های **اقتصادی** کشور به شمار می رود و **مراکز جمعیتی** زیادی در آن مستقر شده است.

گستره فعال البرز *

عواملی که سبب ناپایداری و تغییر چهره البرز شده اند:

_ گسترش شهر های پر رونق اقتصادی مثل تهران و کرج

_ احداث جاده های ارتباطی (شوسه و راه آهن)

_ احداث سد ها و هدایت رودخانه ها و بهره برداری از آنها

_ گسترش فعالیت های کشاورزی گوناگون

_ بهره برداری از معادن فراوان کوه های البرز

مخاطراتی طبیعی منطقه البرز :

_ ریزش

_ لغزش

_ لرزش های خفیف و گسترده

_ طغیان رود ها و بروز سیلاب ها

د) کوه های شمال خراسان

*به شکل منظم و موازی در شمال شرقی ایران قرار دارند.

*از رشته کوه های مهم آن ، هزار مسجد ، آلاداغ (اطراف نیشابور) و بینالود

*منطقه کوهستانی غربی و جنوب غربی (زاگرس)

*محدوده زاگرس از کردستان با جهت شمال غربی_جنوب شرقی ، شروع و تا تنگه هرمز ادامه دارد.

*قله های بلند آن دنا و زرد کوه می باشند.

*زاگرس از برخورد دو صفحه اوراسیا و عربستان به وجود آمده است.

*چین خوردگی های زاگرس تحت تاثیر فرسایش تغییر شکل یافته است.

*یکی از زیبا ترین و فعال ترین پدیده های زاگرس گنبد های نمکی است.

*لایه های نمک به شکل گنبد های نمکی بین لایه های رسوبی قرار دارد.

عوامل تغییر دهنده زاگرس :

الف) عوامل طبیعی :

_ جریان آب رودها در زاگرس به علت تغییرات اقلیمی ، دچار نوسان شده و از حالت منظم به نامنظم و طغیانی تغییر شکل داده است.

_ ریزش های جوی شدید کوه هارا فرسایش داده و مواد آنرا در دسترس رودخانه ها قرار می دهد.

_ حمل رسوبات فراوان توسط رود ها سبب تشکیل شکل های جدیدی از ناهمواری ها شده است.

_ توفان های گرد و غبار که هم منشا طبیعی و هم منشا انسانی دارند در تغییرات ناهمواری های زاگرس تاثیر زیادی داشته است.

_ طی سی سال اخیر وقوع توفان در استان های خوزستان ، لرستان و ایلام بیشتر شده است.

(ب) عوامل انسانی :

_ ساخت سد های متعدد در حوضه زاگرس

دلایل ساخت سد ها عبارت است از :

*جلوگیری از طغیان رود ها

*تولید برق آبی

*تنظیم آب مورد نیاز برای آبیاری اراضی کشاورزی

*استفاده های صنعتی

*تأمین آب مورد نیاز شهر ها و روستا ها (

_ مکان یابی نادرست سد گتوند که بر محل گنبد های نمکی ساخته شده است ، کیفیت آب رود ها را تغییر داده است.

_ گسترش شهر ها و روستا ها (مشکلات به وجود آمده عبارت است از :

*بر هم خوردن تعادل جریان رودها بر اثر دستکاری های انسانی در نواحی شهری ، باعث شده است که رود ها از بستر طبیعی خود خارج شده و سیلاب دشت ها گسترش یابند. افزایش ین رسوبات مجاری رود ها را دچار تغییر میکند.

_ برخی از دستکاری های انسانی در نواحی شهری (دیواره بندی ، مجرا سازی ، پوشاندن روی رود ها و ورود فاضلاب شهری)

پس عوامل انسانی تغییر شکل دهنده زاگرس عبارت است از :

_احداث سد ها

_گسترش شهر ها و روستا ها و کنار رود ها

_احداث جاده ها

_از بین بردن جنگل ها و استفاده نامناسب از اراضی کشاورزی در نواحی شهری و روستایی و ...

*سایر مناطق کوهستانی (کوه های مرکزی ایران)

- محدوده ی این کوه ها از کوه جغتای در خراسان رضوی ، گردنه آوج در استان قزوین و قله کوه بزمان یا خضر زنده در سیستان و بلوچستان قرار دارد. کوه های مرکزی ایران در داخل این مثلث قرار میگیرد.

نکته : ناهمواری های این منطقه دو نوع هستند :

کوه های چین خورده ————— کوه های مرکزی ایران (کوه کرکس و کوه هزار و کوه لاله زار)

توده های نفوذی آذرین ————— کوه های منفرد مرکزی (کوه بزمان)

_در جنوب استان سیستان و بلوچستان و در اطراف چاله جازموریان منطقه مکران واقع شده است که در آن رشته کوه های بشاگرد و اطراف آن با ارتفاع نسبتا کم و فرسوده ای وجود دارد.

_در این کوه ها ، فرسایش شکل های زیبایی با دره ها ، چاله ها و گودال های عمیق ایجاد کرده که آنها را **ناهمواری های مریخی** هم میگویند.

_در استان های هرمزگان و بلوچستان جنوبی ، در فاصله این ناهمواری ها تا دریای عمان ، گل فشان ها دیده می شوند.

گل فشان ها همانند چشمه های گلی میجوشند اما فعالیت آنها کم و زیاد می شود.
نکته : علت فعالیت های چشمه های جوشان ، **فعالیت های زمین ساختی** است.

ارزش های اقتصادی نواحی کوهستانی :

_ذخایر آب

_معادن و ذخایر طبیعی

_دامپروری

-باغداری

ب) سرزمین های هموار

_در بین نواحی کوهستانی مناطقی وجود دارند که ارتفاع آنها کم است که این نواحی **دشت ها و جلگه ها** هستند.

۱-دشت ها:

علت تشکیل دشت ها

الف) عوامل فرسایشی (باد و باران) که سطح ناهمواری ها را به مرور هموار کرده است.

ب) مواد حاصل از فرسایش بین کوه ها تجمع و رسوب کرده و به مرور سطح همواری را به وجود آورده است.

عوامل فرسایش انسانی در نواحی بیابانی و دشت ها

_ تغییرات اقلیمی

(نشانه های تغییرات اقلیمی :

* تغییر الگوی پراکندگی ریزش های جوی

* بروز توفان ها و خشکسالی ها)

_ توفان ها و باد های شدید که مواد موجود در دشت ها را به شدت فرسایش داده و جابجا میکنند.

_ پدیده های طبیعی مثل شوره زار ها ، بستر رود ها و دشت های ریگی را از نظر وسعت و مکان تغییر می دهند.

عملکرد های انسان که میتواند فرسایش انسانی را در نواحی بیابانی و دشت

ها گسترش دهد شامل موارد زیر است :

* بهره برداری انسانی و تغییر کاربری اراضی

* بوته کنی و از بین بردن پوشش گیاهی

* احداث جاده ها

* بهره برداری وسیع از معادن و منابع طبیعی

ارزش های اقتصادی دشت ها و بیابان ها :

_جاذبه های گردشگری

_استفاده از انرژی پاک (خورشید و باد)

_گذراندن اوقات فراغت به دلیل مناسب بودن برای رصد ستارگان ، کویر نوردی و مسابقات ورزشی

_معادن گچ ، نمک و مصالح ساختمانی

۲-جلگه ها:

_در کناره همه دریاها و دریاچه ها و رود های پر آب کشور جلگه ها دیده می شوند.

_به دلیل حاصلخیز بودن خاک در جلگه ها ، جمعیت زیادی در این مناطق جمع شده اند.

عوامل تغییر دهنده جلگه ها :

۱-عوامل طبیعی :

_حرکات دریا (جزر و مد ، توفان های دریایی / سونامی ، جریان های دریایی و نوسانات عمومی آب ها)

_رود های طغیانی که به دریاها می ریزند ، آبرفت های فراوانی در جلگه های ساحلی وارد میکنند و مرتباً مکان و وسعت جلگه ها را دچار تغییر میکنند.

۲-عوامل انسانی :

اسکله سازی ، بندر سازی ، دیواره سازی ساحلی ، احداث جاده بر روی جلگه های ساحلی ، تغییر در پوشش گیاهی و بهره برداری وسیع از آن ، گسترش شهر ها و روستا ها

ارزش های اقتصادی جلگه ها :

— بهترین مکان برای کشاورزی

— در کنار هر جلگه، سواحلی هم وجود دارد که ارزش هایی برای ساکنان آن منطقه به وجود می آورند.(گذران اوقات فراغت،گردشگری،حمل و نقل و....)

— در جلگه های جنوبی ، تنگه هرمز و سواحل طولانی ، امکانات حمل و نقل کالا و مسافر را به همراه صید ماهی فراهم می آورد.

منابع و ذخایر غنی ذغال سنگ و نفت و گاز که سبب جلب جمعیت شده اند.در فصل مناسب پذیرای مسافران می باشد.

— جلگه های شمالی — حمل و نقل و صید ماهی خاویار ، گردشگری

موفق باشید